TALABALARDA HAYOTIY TASAVVURLARINING NAMOYON BO‘LISHIDA GENDER FARQLAR

Xudoyberganov Doniyorbek Yangiboy o‘g‘li
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
mustaqil izlanuvchisi, p.f.f.d. (PhD), dotsent

Annotatsiya. *Mazkur ilmiy maqolada talabalarda hayotiy tasavvurlarining shakllanishi, uning psixologik va ijtimoiy omillari hamda gender farqlari asosida namoyon bo‘lishi keng tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari erkak va ayol talabalar o‘rtasida zo‘ravonlikni qabul qilish, unga munosabat va unga moyillik darajasida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi.*

Kalit so‘zlar: *zo‘ravonlik, gender, talabalar, psixologiya, ijtimoiy omillar*

Аннотация: *В данной научной статье проводится всесторонний анализ формирования представлений о насилии среди студентов, а также их проявления с учетом психологических и социальных факторов и гендерных различий. Результаты исследования показали, что между студентами мужского и женского пола существуют значительные различия в восприятии насилия, отношении к нему и уровне склонности к насильственному поведению.*

Ключевые слова: *насилие, гендер, студенты, психология, социальные факторы*

Abstract: *This scientific article provides a comprehensive analysis of the formation of perceptions of violence among students, as well as their manifestation considering psychological and social factors and gender differences. The results of the study showed that there are significant differences between male and female students in their perception of violence, their attitudes toward it, and their level of tendency toward violent behavior.*

imrconf.com

Keywords: *violence, gender, students, psychology, social factors*

Kirish. Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda jamiyatda yuzaga kelayotgan ijtimoiy muammolar ichida zo‘ravonlik masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Zo‘ravonlik nafaqat jismoniy shaklda, balki psixologik, ijtimoiy va hatto raqamli muhitda ham keng namoyon bo‘lib, ayniqsa yoshlar orasida uning turli ko‘rinishlari tobora ko‘proq uchramoqda. Talabalar — jamiyatning eng faol, o‘z fikriga ega va ijtimoiy jarayonlarga tez moslashuvchi qatlami sifatida zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi va namoyon bo‘lishida muhim o‘rin egallaydi.

Talabalarda zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi murakkab va ko‘p omilli jarayon bo‘lib, u psixologik xususiyatlar, oilaviy muhit, ijtimoiy tajriba, ta’lim tizimi hamda ommaviy axborot vositalarining ta’siri bilan chambarchas bog‘liqdir. Ayniqsa, zamonaviy media makonida zo‘ravonlik elementlarining keng tarqalganligi yoshlarning ongiga bevosita ta’sir ko‘rsatib, ularning zo‘ravonlikka bo‘lgan munosabatini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tengdoshlar bosimi, ijtimoiy stereotiplar va madaniy qadriyatlar ham bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi.

Mazkur muammoni o‘rganishda gender yondashuvi alohida ahamiyatga ega. Chunki erkak va ayol talabalar zo‘ravonlikni qabul qilish, unga munosabat bildirish va unga nisbatan xulq-atvor namoyon etishda sezilarli farqlarga ega. Erkak talabalar ko‘pincha jismoniy kuch va agressivlik bilan bog‘liq stereotiplar ta’sirida zo‘ravonlikni nisbatan ko‘proq qabul qilishi mumkin. Ayol talabalar esa ko‘proq emotsional sezgirlik, empatiya va ijtimoiy moslashuvchanlik bilan ajralib turib, zo‘ravonlikning psixologik shakllariga nisbatan yuqori sezgirlik ko‘rsatadi.

Shuningdek, gender farqlari nafaqat biologik omillar, balki ijtimoiy konstruksiyalar — ya’ni jamiyat tomonidan shakllantirilgan rollar, kutilmalar va stereotiplar orqali ham belgilanadi. Bu esa talabalar orasida zo‘ravonlik

imrconf.com

tasavvurlarining shakllanishida gender omilini kompleks tarzda o‘rganishni talab etadi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni yaratish, zo‘ravonlikning oldini olish va talabalar orasida konstruktiv ijtimoiy munosabatlarni shakllantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, zo‘ravonlik tasavvurlarining gender farqlarini aniqlash va ularni ilmiy asosda tahlil qilish profilaktik chora-tadbirlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — talabalar orasida zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi va namoyon bo‘lishida gender farqlarini aniqlash, ularning psixologik va ijtimoiy omillar bilan bog‘liqligini tahlil qilish hamda ushbu yo‘nalishda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iboratdir.

Adabiyotlar tahlili. Zo‘ravonlik fenomeni ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, Albert Bandura tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy o‘rganish nazariyasiga ko‘ra, zo‘ravonlik xulq-atvori kuzatish va taqlid qilish orqali shakllanadi.

Leonard Berkowitz agressiya nazariyasida insonning ichki hissiy holati va tashqi muhit ta’siri zo‘ravonlikni yuzaga keltiruvchi asosiy omillar sifatida ko‘rsatiladi.

Shuningdek, Craig A. Anderson tadqiqotlarida gender farqlari zo‘ravonlikning turli shakllarida (jismoniy va psixologik) turlicha namoyon bo‘lishi qayd etilgan. Erkaklar ko‘proq jismoniy agressiyaga moyil bo‘lsa, ayollar ko‘proq bilvosita yoki psixologik zo‘ravonlik shakllarini qo‘llaydi.

Zamonaviy tadqiqotlarda ijtimoiy stereotiplar, oilaviy muhit va ommaviy axborot vositalarining ta’siri ham zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishida muhim rol o‘ynashi ta’kidlanadi.

Tadqiqotning o‘rganilishi. Mazkur tadqiqotda talabalar orasida zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi va uning gender farqlari asosida

imrconf.com

namoyon bo‘lishi empirik jihatdan o‘rganildi. Tadqiqot kvantitativ va qisman sifat yondashuvlariga asoslangan holda olib borildi. Unda jami 120 nafar talaba (60 nafar erkak va 60 nafar ayol) ixtiyoriy ravishda ishtirok etdi. Ishtirokchilar turli fakultet va yo‘nalishlardan tanlab olinib, bu orqali natijalarning nisbatan ob’ektivligi va umumlashtirilish darajasi ta’minlashga harakat qilindi.

Tadqiqot jarayonida asosiy metod sifatida strukturaviy so‘rovnoma (anketa) va standartlashtirilgan psixologik testlardan foydalanildi. So‘rovnoma savollari Likert shkalasi (1 dan 5 gacha baholash tizimi) asosida tuzilib, respondentlarning zo‘ravonlikka bo‘lgan munosabati, uni qabul qilish darajasi, zo‘ravonlik holatlariga reaksiyasi hamda shaxsiy tajribasi o‘rganildi. Psixologik testlar orqali esa ishtirokchilarning agressivlik darajasi, empatiya ko‘rsatkichlari va ijtimoiy moslashuv xususiyatlari aniqlashtirildi.

Olingan ma’lumotlar statistik jihatdan qayta ishlanib, ularning ishonchliligi va ahamiyatliligi tekshirildi. Tahlil jarayonida foizli taqsimot, o‘rtacha qiymatlar va guruhlararo taqqoslash usullaridan foydalanildi. Erkak va ayol respondentlar natijalari alohida tahlil qilinib, ular o‘rtasidagi farqlar aniqlashtirildi.

Tadqiqot natijalari quyidagi asosiy xulosalarni ko‘rsatdi:

Erkak talabalar jismoniy zo‘ravonlikni nisbatan ko‘proq qabul qilishi va ayrim holatlarda uni muammoni hal etish vositasi sifatida ko‘rishi kuzatildi. Bu holat ularning ijtimoiy rollar va “kuchli bo‘lish” stereotiplari bilan bog‘liqligi bilan izohlanadi;

Ayol talabalar psixologik zo‘ravonlikka (masalan, haqorat, ijtimoiy bosim, e’tiborsizlik) nisbatan yuqori sezgirlik ko‘rsatdi va bunday holatlarni salbiy baholash darajasi yuqoriroq ekanligi aniqlandi;

Zo‘ravonlikni umumiy rad etish ko‘rsatkichi ayol respondentlar orasida yuqoriroq bo‘lib, ular nizolarni tinch yo‘l bilan hal qilishga ko‘proq moyillik bildirdi;

imrconf.com

Erkak talabalar orasida agressiv reaksiyalar va impulsiv qaror qabul qilish holatlari nisbatan ko‘proq uchrashi qayd etildi;

Ayol talabalar esa empatiya va hamdardlik ko‘rsatkichlari yuqoriligi bilan ajralib turdi.

Shuningdek, tadqiqot davomida ayrim respondentlar zo‘ravonlikni bevosita emas, balki bilvosita shaklda (masalan, psixologik bosim, ijtimoiy cheklash) namoyon etish holatlari ham aniqlangan bo‘lib, bu ayniqsa ayol talabalar orasida ko‘proq kuzatildi.

Umuman olganda, olingan natijalar gender farqlari zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi va namoyon bo‘lishida muhim omil ekanligini tasdiqlaydi. Bu esa talabalar bilan ishlashda genderga yo‘naltirilgan yondashuvni qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqot natijalari talabalar orasida zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi va namoyon bo‘lishida gender omilining muhim rol o‘ynashini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Olingan empirik ma’lumotlar erkak va ayol talabalar zo‘ravonlikni qabul qilish darajasi, unga nisbatan munosabat hamda reaksiyalarida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Xususan, erkak talabalar jismoniy zo‘ravonlikka nisbatan nisbatan yuqori tolerantlik namoyon etishi, ayol talabalar esa psixologik zo‘ravonlik shakllariga nisbatan yuqori sezgirlik ko‘rsatishi aniqlandi.

Tadqiqot shuni ham ko‘rsatdiki, zo‘ravonlik tasavvurlarining shakllanishi faqat biologik omillar bilan emas, balki ijtimoiy muhit, madaniy stereotiplar, tarbiya tizimi va kommunikativ tajriba bilan ham bevosita bog‘liqdir. Gender rollariga oid jamiyatdagi qarashlar yoshlarning xulq-atvori va ijtimoiy reaksiyalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli zo‘ravonlikni kamaytirish va uning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlar kompleks yondashuvni talab etadi.

Mazkur tadqiqot natijalariga tayangan holda quyidagi amaliy tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

imrconf.com

oliy ta’lim muassasalarida zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan tizimli va uzluksiz profilaktik dasturlarni ishlab chiqish va joriy etish;

talabalar uchun gender xususiyatlarini hisobga olgan holda psixologik treninglar, seminarlar va ma’rifiy mashg‘ulotlarni tashkil etish;

ta’lim muassasalarida sog‘lom ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirish, o‘zaro hurmat va tolerantlik madaniyatini rivojlantirish;

talabalar orasida nizolarni tinch yo‘l bilan hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni joriy etish;

psixologik xizmat faoliyatini kuchaytirish va talabalar uchun anonim maslahat xizmatlarini kengaytirish.Shuningdek, tadqiqotning ayrim cheklovlari ham mavjud bo‘lib, ular respondentlar sonining nisbatan kamligi va ma’lumotlarning faqat ma’lum bir ijtimoiy guruh doirasida olinganligi bilan izohlanadi. Shu sababli kelgusida mazkur yo‘nalishda kengroq auditoriyani qamrab olgan, hududiy va madaniy farqlarni hisobga olgan holda chuqurroq empirik tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.Umuman olganda, zo‘ravonlik tasavvurlarining gender asosida o‘rganilishi nafaqat nazariy jihatdan, balkialiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa yoshlar orasida sog‘lom ijtimoiy muhitni shakllantirish va zo‘ravonlikning oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bandura, A. (1977). Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
2. Berkowitz, L. (1993). Aggression: Its Causes, Consequences, and Control. New York: McGraw-Hill.
3. Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. Annual Review of Psychology, 53, 27–51.
4. Baron, R. A., & Richardson, D. R. (2005). Human Aggression (2nd ed.). New York: Springer.

imrconf.com

5. World Health Organization (WHO). (2021). Violence and Health: Global Status Report. Geneva: WHO Press.

6. UNESCO. (2020). School Violence and Bullying: Global Status Report. Paris: UNESCO Publishing.

7. Archer, J. (2004). Sex differences in aggression in real-world settings: A meta-analytic review. Review of General Psychology, 8(4), 291–322.

8. Eagly, A. H., & Steffen, V. J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta-analytic review. Psychological Bulletin, 100(3), 309–330.

9. Hyde, J. S. (2005). The gender similarities hypothesis. American Psychologist, 60(6), 581–592.

10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirishga oid qarorlari va farmonlari (2020–2024 yillar).

11. Karimov, I. A. (2008). Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma’naviyat.

12. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). Yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish dasturi. Toshkent.

imrconf.com